

De Witte Mars is nog geen geschiedenis

Gita Deneckere acht het nog te vroeg voor een diepergravende analyse van de Witte Mars, het roept bij haar een dr. Clavàn-gevoel op. Zij brengt enkele voorbeschouwingen ter commentaar.

♦ Gita Deneckere

Het gebeurt dat ik naar aanleiding van een betoging of stakingsgolf door de krant wordt opgebeld om commentaar te leveren, “vanuit een historisch perspectief” zoals dat heet, maar toch liefst zo flitsend en eenduidig mogelijk. Ik vervul deze plicht met zeer gemengde gevoelens. Enerzijds reken ik het tot de ethiek van de historicus dat hij/zij vanuit zijn/haar historische achtergrond over de actualiteit reflecteert en zich niet te beroerd voelt om dat ook via de massamedia te doen. Ook al zijn de procedures van de huidige massamedia allermest compatibel met deze van de historiografie. Anderzijds bekruipt mij onweerstaanbaar het “doctor Clavàn”-gevoel (of was het doctor Claván), u kent hem wel, de kostelijke Oost-Europadeskundige uit *Van Kooten & De Bie* in betere dagen. Doctor Clavàn weet op alle gestelde vragen een antwoord te verzinnen en hangt zijn huik resoluut naar de wind. Hij is dan ook een zeer geschikt figuur om in televisiepanels te zetelen waar hij, niet gehinderd door enige aarzeling omtrent het logische verband tussen door hem gedane uitspraken, op een niet te stuiten

manier zijn inzichten debiteert. Moraal van het verhaal: de *fond* van de commentaren van deskundigen is eigenlijk bijkomstig geworden voor de nieuwsmedia. Het zal de kijker uiteindelijk worst wezen wat doctor Clavàn er zoal van denkt. Als er maar op los gekletst wordt zodat er geen beklemmende stilte valt die de vertwijfeling nog groter maakt.

Met fenomenen als de Witte Mars en hetgeen daarmee verband houdt, stelt zich echter het bijkomende/bijkomstige probleem dat niemand zich echt deskundig kan noemen. De stortvloed van commentaren, interpretaties en duidingen van allerlei wetenschappers uit diverse disciplines, meestal uitgelokt door de gretige vraag van de journalisten in hun ijver om witte bladzijden en zwarte schermen te vullen, kan op zijn beurt misschien nog het best geduid worden als een vorm van angstbezwering. Waarom zouden we de associaties tussen de affaire-Dutroux en het primitieve denken — de Witte Mars als zuiveringsritueel, de heldhaftige strijd van Witte Ridders tegen het Kwaad, ... — immers niet doortrekken naar de praktijk van de

wetenschappers zelf? Fungeert het opdissen van deskundige commentaren niet als een soort geruststelling in het aanschijn van maatschappelijke evoluties die op zijn zachtst gezegd zeer onrustbarend lijken te zijn?

Ongeveer een jaar geleden werden wij opgeschrikt, komkommertijd of niet, door iets waar eigenlijk geen woorden voor zijn. Een jaar later zijn we nog niet van de schrik bekomen. Dat is, komkommertijd of niet, bijvoorbeeld af te leiden uit het eindeloze opwarmen van “het nieuws” dat vorig jaar de mensen aan de televisie gekluisterd hield. Ondertussen heeft de affaire-Dutroux het publieke debat volkomen beheerst, de politieke agenda-setting tot op zekere hoogte bepaald en “het volk” massaal gemobiliseerd. Is zoiets al eerder vertoond in de Belgische geschiedenis? Ja en neen. De ophef rond de kindermoordenaar is enerzijds niet wat je noemt de geschiedenis die zich herhaalt, maar anderzijds bevat de affaire wel bepaalde elementen die terug te voeren zijn op wat “bekend” is in de geschiedenis. Wat door de zaak-Dutroux wordt blootgelegd, is enerzijds vrij nieuw en schrikbarend, anderzijds kunnen we de schok die dat geeft dempen met vergelijkingen, parallellen en relativeringen naar hetgeen ons bekend is. De “nieuwe mondige burger” lijkt vanuit een historisch perspectief niet zo nieuw te zijn. Wat bedoelde Luc Huyse met dit begrip, dat in het kielzog van de affaire een heel eigen leven is beginnen leiden? Hij had het nogal enthousiast over het opstaan van een nieuw soort burger, een burger die zonder bemiddeling van de klassieke intermediairen, zoals de volksvertegenwoordigers, de vakbondsafgevaardigden, de partijfunctionarissen, ja zelfs de nieuwe sociale bewegingen, misstanden aan de kaak stelt. Hoera! De nieuwe mondige burger heeft zich eindelijk geëmancipeerd van de allengs door de macht gecorrumpeerde klassieke intermediairen. Hij is letterlijk en figuurlijk ontketend.

Maar is er wel zoveel reden tot juichen over dat ongebonden, ontketende karakter van de Witte Beweging? Die vraag werd ook gesteld in een interessant opiniestuk in *De Morgen* van 10 december 1996, van de hand een psychoanalyticus. Op dat ogenblik had de Witte Beweging haar slagkracht nog niet verloren en

vreesde de psychoanalyticus een onoverzichtelijke en alsmaar uitdijende zuiveringsactie. Nu, haast een jaar later, lijkt de Witte Beweging aan interne verdeeldheid te gronde te gaan en kan ze niet langer bogen op de volkse verontwaardiging, die toen zeer massaal gemanifesteerd werd, maar nu onvermijdelijk en zichtbaar weggeëbd is.

Dat cyclische verloop van het protest was op grond van historische kennis perfect voorspelbaar. Nogal wat protestbewegingen in het verleden, waartoe zeker de meest doeltreffende gerekend kunnen worden, zijn immers min of meer “spontaan” van de grond gekomen, los van bestaande organisaties en structuren. Wel is het zeer moeilijk te voorspellen wanneer en hoe de oorspronkelijke verontwaardiging, opstandigheid, de mythische volkswede, noem het de vonk die de vlam in de pan doet slaan, ontstaat. Zeer uiteenlopende feiten en feitjes kunnen op de meest onverwachte momenten aanleiding geven tot massale acties, terwijl gelijkaardige feiten in andere contexten onopgemerkt voorbijgaan. De aanleiding tot de protestgolf in de zaak-Dutroux was het hoe dan ook verbijsterende en weerszinwekkende nieuws over de seksueel misbruikte en vermoorde kinderen.

De “dieperliggende” motieven die achteraf aan de massa zijn toegeschreven, moeten in de eerste plaats op de rekening van de commentator van dienst worden geschreven. De massa is vaak niet meer dan een projectiescherm voor de wensen van de commentatoren. Deze zijn hoe dan ook geïmpliceerd in hetgeen ze “beoordelen”. Wat er allemaal over gezegd wordt, is niet uit te drukken in termen van “waar” of “onwaar”: men kiest positie, men tracht het gebeuren in woorden te vatten, onder controle te krijgen, te overstijgen. Reacties in de zin van “dat gebeurt in andere werelddelen toch elke dag” of “ze moeten dat zo niet oplazen, zo uitzonderlijk is het toch allemaal niet” doen niets af aan de horreur die het nieuws vermocht op te wekken. Zoals de reeds eerder aangehaalde psychoanalyticus schreef, werden — precies omdat het om kinderen ging — fundamentele grenzen overschreden, “grenzen die niet aangetast mogen worden, omdat die grenzen ons juist als cultuurwezens markeren”. De aanleiding tot de protestgolf vorig jaar was dus

volgens mij niet politiek, toch niet in de betekenis die we doorgaans aan politiek plegen te hechten.

In de Belgische hedendaagse geschiedenis zijn, voor zover ik weet, geen “precedenten” van een dergelijke protestgolf, uitgelokt door een gebeurtenis die zich als zodanig voorbij de politiek situeert. De zaak roept veeleer herinneringen op aan oudere vormen van protest, die door de historische antropologie in kaart zijn gebracht en onder de noemer van het “charivari” kunnen worden gevat. Charivari is de Franse term voor luidruchtige, kakofonische acties tegen overtreders van de ongeschreven wetten van een gemeenschap, voornamelijk inzake de seksuele en huwelijksmoraal. Het was een vorm van volksjustitie: “het volk” stelde zich in de plaats van de gerechtelijke instanties, wanneer het oordeelde dat deze in gebreke bleven. Met een charivari werd de overtreder in het openbaar te schande gemaakt. De acties waren gericht op zijn verbanning of uitstoting uit de gemeenschap, met andere woorden op de “zuivering” uit de gemeenschap van een storend element. Het charivari wordt beschouwd als een complex en veelzijdig ritueel waarvan de grootste gemene deler een soort homeopathische werking lijkt te zijn: *Combattre un désordre social par un acte de désordre social*. De volkswoede bij de arrestatie van Dutroux had bijvoorbeeld zeer veel weg van een min of meer eigentijds charivariritueel voor het oog van de camera’s; het straatruoer aan de justitiepaleizen en gerechtshoven na het spaghetti-arrest had alle symbolische connotaties van een volksgericht. Verschilpunten met traditionele charivari’s zijn uiteraard de schaalvergroting van het draagvlak van de acties, onder meer door de rol van de media, de verschuiving van een lokale naar een nationale context en — tot op zekere hoogte — een abstrahering van de schietschijven van het protest naar “de justitie”, “de politiek”. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat het er terzelfder tijd een sterke personalisering plaatsvond met het constante opvoeren van de *dramatis personae* in de media — Dutroux, Nihoul, Connerotte, Bourlet, Lieckendael, vader Marchal, An & Eefje, Verwilghen... Dit heeft de massale betrokkenheid bij de affaire en van daaruit het mobilisatiepotentieel voor de protestbeweging bijzonder sterk bevorderd. Geen enkele rationele

analyse van de misstanden in politiek en justitie zou een dergelijke mobilisatie ooit kunnen bewerkstelligen.

In tegenstelling tot de hoedanigheden die wij meestal met protestbewegingen verbinden — revindicatief, progressief, gericht op een nog te verwezenlijken doel — waren deze acties, zoals charivari’s, in hoge mate sociaal-controlerend en restaurerend, meer op het verleden dan op de toekomst gericht. Misschien stonden de intellectuelen die zich anders dolgraag als spreekbuizen van protestbewegingen laten kennen, precies daarom dit keer niet te springen in de voorste gelederen der Witte Mars. In bepaalde opzichten was er zelfs een soort regressie aanwijsbaar, een hunkering naar de tijden vóór er sprake was van de rechtsstaat die nu zo zwaar onder vuur genomen wordt. De roep om de doodstraf, de bedenkelijke uithalen naar het principe van de scheiding der machten, de sfeer van nauwelijks gebreidelde verdachtmakingen, de zuiveringsdrift... dat zijn echt wel zorgwekkende aspecten van de protestgolf.

Uiteraard kan men het hele gebeuren allerminst herleiden tot die kwalijke aspecten. Toch moet men zich er voor hoeden de terechte kritiek op de rechtsstaat niet te laten kantelen naar een aantasting van de grondslagen van diezelfde rechtsstaat. Het is niet de eerste keer in onze geschiedenis dat “het werkelijke land” via de straat en met succes druk uitoefende op “het wettelijke land”. Dat past in een lange en rijke democratische traditie. Maar laten we terzelfder tijd niet vergeten dat *Le Pays Réel* de krant was van de Rex-beweging tijdens het interbellum. De tendens om democratie met populisme te verwarren is vandaag weer manifest aanwezig. In de zaak-Dutroux heeft het arrest van het Hof van Cassatie in verband met Connerotte de protestgolf veel sterker aangewakkerd dan welke organisatorische inspanning ook. Hier zag je “het werkelijke land” diametraal tegenover de hoogste instantie van “het wettelijke land” staan. Niemand had vat op de collectieve woede die het spaghetti-arrest uitlokte. Het orgelpunt van de protestgolf lag volgens mij veel meer in die week van ongrijpbare rebellie, dan in de Mars zelf. Organisaties, zij het reeds bestaande of nieuwe, leggen zich er in de opgaande fase van een

protestgolf op toe de opstandige energie te kanaliseren en in goede banen te leiden. De angst van de autoriteiten tijdens de rumoerige, onbestemde week vóór de Witte Mars moet dan ook veel groter geweest zijn dan tijdens de Mars zelf. In een recent nummer van *Knack* bekent minister De Clerck terugblikkend dat hij na het spaghetti-arrest (14 oktober 1996), net vóór de Rondetafel met de ouders op het Koninklijk Paleis (18 oktober 1996), “even bang” geweest is. Hij werd door de ouders gedwongen positie te kiezen tussen “het wettelijke land” en “het werkelijke land” in verband met Connerotte. Hoe de ontmoeting ten paleize in dat licht zou aflopen, wist hij niet. Maar: *Dat is gelukkig allemaal geëindigd met een oproep voor een waardige Witte Mars* (*Knack*, 6-12 augustus 1997, p. 16).

De Witte Mars vond plaats op zondag 20 oktober en was al een tijdje op voorhand aangekondigd. Het feit dat de installatie van de Parlementaire Onderzoekscommissie en de Rondetafelconferentie op het Koninklijk Paleis respectievelijk op donderdag 17 en vrijdag 18 oktober plaatsvonden, kan geen toeval zijn. Het zijn ook in het verleden beproefde technieken om de gemoederen te bedaren door in ieder geval de indruk te geven dat het protest ernstig genomen wordt in de hoogste politieke kringen. Vaak leidden dit soort initiatieven, die misschien niet het gewenste ogenblikkelijke resultaat opleveren, tot de spreekwoordelijke voet tussen de deur. Men weet wat dat betekent: de deur kan dan niet meer zo gemakkelijk voor de neus dichtgedaan worden.

De geschiedenis biedt genoeg voorbeelden van geslaagde protestbewegingen, die voedsel geven aan de veronderstelling dat er ook dit keer wel één en ander zal veranderen in de nasleep van de Witte Mars. Het is ook niet zo zeldzaam dat het voor een harde kern allemaal niet snel genoeg opschiet en dat het voor een nog hardere kern nooit genoeg zal zijn.

Daar komt nu wel bij dat de paranoïde theorieën over wijdvertakte politico-criminele netwerken de op zichzelf al problematische grens tussen feit en fantasie vervaarlijk doen vervluchtigen. Het blootleggen van kleine stukjes waarheid over politieke bescherming van misdadigers zal waarschijnlijk niet geheel aan de door de media gecreëerde verwachting van

sensationele complotten kunnen beantwoorden. De commercialisering van de media werkt in de hand dat veel te onachtzaam over de grenzen tussen feit en fantasie wordt heengestapt.

Voor hen die in de Witte Mars een soort politieke omwenteling zagen, het inauguraal moment van de Nieuwe Politieke Cultuur, van een ontketende burger, ligt nu, *the year after*, misschien een post-Mars-depressie op de loer. Toch is het allerminst uitzonderlijk dat de massale opstandigheid vrij snel weggedeemsterd is. Dat is bij dergelijke protestgolven doorgaans het geval, behalve misschien in autoritaire regimes waar men door het orchestreren collectieve rituelen de massa permanent op de been probeert te houden. De Witte Mars bestond uit 300.000 verschillende mensen van verschillende gezindten en kleuren, die zich meestal uitsluitend voor de gelegenheid in stilte in het wit hadden getooid. Bij gebrek aan een eensluidende eis of doelstelling was de ongebonden menigte ook direct weer ontbonden.

De moeizame institutionalisering in Witte Comités, de groeiende verdeeldheid over de objectieven van de Witte Beweging, de poging tot articulatie van democratische eisen via organisaties als Triangel, de conflicten met de “zuiver witte” groepen die dat uitlokt... dat zijn terugkerende nevenverschijnselen bij protestbewegingen. Daar zou men een mooie vergelijkende studie van kunnen maken. Het is een verhaal dat zeer bekend in de oren klinkt als men bijvoorbeeld het wel en wee van de arbeidersbeweging, de Vlaamse beweging of de vredesbeweging onderzoekt.

Zal de Witte Beweging een even lang leven beschoren zijn als deze en andere voorgangers? Zal hier ook een proces plaatsvinden van een langzame, schoksgewijze integratie in de bestaande democratische structuren, waarbij de kritiek “gerecupereerd” wordt? Of niet? Staat er iets heel anders te gebeuren? Zoals elke commentator van de eigen tijd staart de historicus in een glazen bol. We weten niet waar dit allemaal zal eindigen. In de mate dat de effecten werkzaam blijven in de maatschappelijke discussies, onverwerkt zijn, is de Witte Mars beslist nog geen geschiedenis.

